

УДК 37.017:929-051

Моїсєєв С.О.*

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ А. МАКАРЕНКА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкриваються деякі аспекти генези, природи та сучасного трактування поняття щастя. Характеризуються основні чинники людського щастя: задоволення людських потреб; свідомість осмислення власного буття; цілісність і повнота буття; гармонія із собою та навколишнім світом.

Окреслюються основні складові виховання щасливої людини в педагогічних системах А. Макаренка та В. Сухомлинського: розвиток колективу та допомога вихованцям у пошуку сенсу життя; доцільність різних форм і видів праці, перехід на самозабезпечення; формування в дітей прагнення до кращого, ідеалу, мрії; розбудова простору моральної краси людини, що стимулює учнів до боротьби за загальне благо та щастя народу; виявлення щодо вихованців батьківської турботи, поваги і довіри.

Ключові слова: щастя, чинники людського щастя, педагогічні системи А. Макаренка та В. Сухомлинського, сенс життя, розвиток колективу, споріднена праця, прагнення до кращого, турбота, повага та довіра до учнів.

Історія розвитку суспільства свідчить, що проблематика щастя завжди перебувала в центрі уваги як відомих учених, філософів, громадських діячів, священнослужителів, так і пересічних громадян. За святковими столами, академічними кафедрами, у тиші бібліотек і перед іконостасом людство тисячоліттями шукає прості відповіді на складні питання «Що таке щастя?», «Як його здобути?», «Як допомогти дитині бути щасливою?».

Битва за щастя, за кращу долю людини, народу, країни розгорнулася у казках, билинах, на сторінках оповідань, художніх творів; у промовах вождів, князів, гетьманів, отаманів, царів, генсеків і президентів; у популістичних програмних платформах численних політичних партій; у проповідях представників різних релігій, конфесій, сект; у стилі життя представників різних молодіжних неформальних організацій та субкультур. Усі вони по-різному розуміють поняття «щастя» і пропонують свій рецепт його досягнення.

Переходячи на рівень загальноосвітніх навчальних закладів доводиться констатувати, що в державних стандартах початкової, базової та повної загальної середньої освіти від 2011 року поняття «щастя» взагалі не зустрічається, згадується лише підготовка учнів до надання першої допомоги постраждалим від «нещасних» випадків.

В Основних орієнтирах виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів термін щастя доволі часто з'являється в тематичному змісті виховної діяльності, що представлений у розділах «Ціннісне ставлення до себе» («Як стати щасливим» (8 клас), «Хочеш бути щасливим – будь ним!» (9 клас), «Що таке щастя?» (11 клас)) та «Ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей» («Коли я щасливий» (3 клас), «Щастя, коли тебе розуміють» (5 клас), «Чи кожна людина може бути щасливою?» (10 клас), «Чи може людина бути творцем свого щастя?» (10 клас)).

З огляду на зазначене, вважаємо підняту проблематику актуальною для теорії і практики виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Філософські та психологічні аспекти щастя людини висвітлювались у працях Я. Андруцької, М. Аргайла, Н. Гусак, Т. Голаса, К. Кейтс, Г. Клодта, В. Малахова та ін. Особливості підготовки дитини до щасливого життя досліджували В. Калошин, В. Кравець, М. Лещенко, В. Ніснер та ін. Система виховання щасливої особистості в педагогічній спадщині А. Макаренка розкривалась у статтях В. Грицак. Проте, незважаючи на проведені дослідження, проблематика переосмислення професійного

* © Моїсєєв С.О.*

спадку видатних педагогів минулого через призму підготовки учнів до щасливого життя потребує подальшого розроблення.

Метою статті є висвітлення специфіки концепту «щастя» у педагогічних поглядах А. Макаренка та В. Сухомлинського.

Історія розвитку філософської думки свідчить, що поняття «щастя» – надзвичайно суб'єктивне і неоднозначне. Сократ вважав, що сенс людського життя, його найвище благо – у досягненні щастя, а щастя – це зміст добродійного, високоморального буття. Вступав у полеміку з Сократом його учень – Аристипп Кіренський, який сенс життя і щастя людини вбачав в отриманні максимального задоволення та уникненні страждань. Тільки насолода – власна, фізична, позитивна, минуща, бо іншої немає, – розглядалася Аристиппом як єдине істинне благо і справжня мета людського життя.

Платон і Аристотель, розвиваючи думки Сократа, відзначали, що щастя – це вища мета людини, досягти якої може тільки розумна, мудра, гідна особистість. У цьому контексті Платон робив акцент на тому, що природа щастя суспільна, а не індивідуальна. У жертву суспільній гармонії, яка вважається, за Платоном, реалізованим щастям, мають приноситися інтереси окремої людини. Аристотель розглядав концепт «щастя» з дуалістичних позицій, відзначаючи, що добродійності та мудрості недостатньо для щастя, оскільки потрібні й тілесні, зовнішні блага. Щастя, – стверджував засновник наукової етики, – це така мета, яку «ніхто не вибирає ні заради благ, ні заради чогось іншого. Це очевидно, щось досконале (повне, кінцеве) й самодостатнє» [2, с. 63].

Український Сократ Г. Сковорода основною проблемою людського існування вважав щастя конкретної людини, якого можна досягти шляхом самопізнання, через яке виявляється «внутрішня», «сердечна», «єдина» людина.

На думку філософа, людина лише тоді може стати щасливою, коли зможе розпізнати власні таланти й обдарування і зробить усе від неї залежне для самореалізації у фізичній, інтелектуальній або духовній «спорідненій праці» на благо суспільства [1].

Відомий український письменник і мислитель В. Винниченко у своїй концепції «конкордизму» (concordia з латини – «згода, погодження») центральне місце відводить феномену щастя. На його думку, справжнього глибокого щастя особистість може досягти лише в гармонії з собою (душею), ближнім, суспільством і природою. Говорячи про основні цінності людського буття, В. Винниченко відзначає, що «багатство, сила, здоров'я, кохання, розум і т. ін. самі по собі ні кожне окремо, ні навіть усі разом, коли вони не погоджені з собою, щастя не дають. Тільки дійова рівновага цих цінностей і погодженість їх між собою та із зовнішніми силами дає той стан, який ми можемо з цілковитим правом назвати щастям. З іншого боку, розлад цих сил між собою всередині нас, або з силами, що поза нами, неодмінно дає те, що ми звемо нещастям» [3, с. 46].

Характеризуючи сучасний стан розробленості концепту «щастя» у вітчизняній науці, варто відзначити такі моменти: у фундаментальній одинадцятитомній праці «Словник української мови» наводяться дефініції щастя – це стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; досягнення, успіх, удача; доля, талан (часто доля і щастя є синонімами або одне передбачає інше) [11, с. 573].

Вітчизняні вчені найчастіше до основних чинників людського щастя відносять задоволення людських потреб, свідомість осмислення власного буття (особистість не може бути щасливою, якщо усвідомлює внутрішню безглуздість, безцільність і марність свого існування), цілісність буття (людина не може бути щасливою, поки її існування залишається роздрібненим, розпорошеним на ті чи інші часткові функції), повноту буття (людина не може бути щасливою, якщо буде себе гіпертрофовано реалізовувати лише в певній вузькій сфері, присвячуючи себе або роботі та суспільному

визнання, або родині, або здоров'ю, або відпочинку та хобі), гармонію з собою і навколишнім світом [4; 10].

Уточнивши деякі аспекти генези, природи та сучасного трактування поняття «щастя», вважаємо за доцільне вивчити місце цього феномену в педагогічних поглядах А. Макаренка та В. Сухомлинського.

У педагогічній системі та фаховому лексиконі А. Макаренка гідне місце відводиться щастю. Характеризуючи це поняття, педагог відзначав, що це такий стан людини, до якого вона завжди прагне та заради якого, власне кажучи, живе. Розмірковуючи над специфікою позиціонування людського щастя у суспільстві, А. Макаренко підкреслював, що століттями люди звикли вести облік тільки своїм негативним життєвим подіям. Свої смуток, хвороби, падіння, приниження, горе, трагедії, катастрофи та відчай люди давно навчилися детально та прискіпливо аналізувати як під час розмов у повсякденному житті, так і на шпальтах газет і художніх творів. «Художня література минулого, – за влучним виразом педагога, – і є «бухгалтерією людського горя». У той час ми не можемо назвати жодної книги, у якій з такою ж прискіпливістю, з таким же знанням справи розбиралося та показувалося людське щастя» [9, с. 93]. Але поважні читачі на таку картину людських взаємин не ображались, бо завжди були фахівцями саме з нещастя та полюбили такі твори, де щастя не було й близько.

Пояснюючи діалектичну природу цього літературного феномену, А. Макаренко протиставляє «наше (радянське) щастя» «старому (буржуазному) щастю», заснованому на експлуатації та горі, про яке навіть соромно було загадувати майстрам слова у своїх творах. На думку педагога, наше (радянської людини) щастя – це складний комплекс самопочуття радянського громадянина, який навчився бути щасливішим не тільки в коханні, а і в роботі, пізнанні, творчості, дисципліні, перемозі та боротьбі [9].

Усе своє життя радянський педагог присвятив відповіді на складне питання: як виховати людину, щоб вона була не тільки прекрасним працівником, відповідальним громадянином, але щоб вона була ще і щасливою? «Навчити людину бути щасливою не можна, але виховати її так, щоб вона була щасливою, можна», – наголошував А. Макаренко [7, с. 182].

Описуючи характерні ознаки феномену щастя людини, педагог звертав увагу на такі критерії: віра особистості у власний творчий потенціал; почуття поваги до самої себе; любов до навколишнього матеріального світу та вміння трансформувати його за законами краси; любов до людей.

Усе життя та творчість А. Макаренка червоною стрічною пронизує ідея, що не може бути особистості поза колективом. Саме тому не може бути відокремленої особистої долі й індивідуального шляху та щастя, протиставлених долі та щастю колективу. У центрі авторської системи виховання щасливої людини А. Макаренка беззаперечно перебуває колектив як потужне джерело радості, щастя, успіху та повноти життя особистості. Такий результат досягається лише тоді, коли виховний колектив не ігнорує індивідуальність, а створює всі можливі умови для знаходження сенсу життя та максимально повної реалізації фізичного, психічного та духовного потенціалу дитини [7].

Для правильного функціонування колективу А. Макаренко радив використовувати розгалужену систему перспективних ліній – цілей, які здатні зацікавити, захопити, згуртувати дітей, наповнити їх життя сенсом, радістю та впевненістю у власних силах (табл. 1). Усвідомлена і сприйнята учнем перспективна мета перетворюється на «завтрашню радість» і стає мобілізуючою силою, яка допомагає долати труднощі і перешкоди [6].

У такому контексті А. Макаренко зазначав, що сила і краса особистості визначаються виключно її ставленням до перспективи. Чим більше віддалені й суспільно значущі цілі ставить перед собою людина, тим вищою і сильнішою вона

є. Це забезпечує людині відчуття щастя перетворення світу і самого себе й стимулює перехід особистості на вищий рівень духовно-морального розвитку.

Таблиця 1

**Характеристика перспективних ліній розвитку колективу,
за А. Макаренком**

Критерій	Перспективи (цілі колективу)		
	Ближні	Середні	Далекі
Загальна характеристика	розраховані на незначний проміжок часу й дають змогу кожен новий день наповнити успіхом, радістю, задоволенням у різних видах діяльності – навчальній, практичній, трудовій, побутовій, дозвілєвій, творчій	колективні події, дещо віддалені в часі і вищого суспільного значення, до яких має готуватися заздалегідь увесь колектив. Таких подій має бути не більше 2–3 на рік, підготовка до них потребує активної довготривалої діяльності всього колективу	віддалена в часі, найбільш соціально значуща мета, що пов'язана з майбутнім вихованців, закладу і країни в цілому
Приклад	організація гуртків, виступу самодіяльності, проведення концерту чи змагання, випуск стінгазети, конкретні дії для благоустрою класу чи закладу, різноманітні трудові справи, які потребують спільних зусиль для їх реалізації	початок і закінчення навчального року, святкування важливих дат, річниць, участь у масштабному конкурсі	самовизначення, вибір професії та життєвого шляху, розвиток власних здібностей і талантів, пошук способів самореалізації на користь суспільства, конкретна діяльність для розвитку закладу та його процвітання та ін.
Принципи реалізації	У міру розвитку колективу прості цілі змінюються більш складними, глибокими і соціально значущими. Перехід від близьких особистих цілей до віддалених і суспільно значущих. Безупинна зміна перспектив, постійне їхнє розширення, неприпустимість зупинки в житті колективу.		

Особливе місце в палітрі перспективних ліній колонії та комуні А. Макаренка посідала колективна творча праця. Така діяльність не є примушенням, вона є працетурботою для поліпшення життя як власного, так і суспільного, до якої кожен ставиться з любов'ю, вбачає в ній сенс і можливість виявити власну індивідуальність. Так, у колонії ім. М. Горького вдалося побудувати розгалужене сільське господарство, яке передбачало вирощування зернових культур, утримання тваринної ферми, рибальство тощо. Згодом, у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського було налагоджено справжнє складне виробництво за такими напрямками, як деревообробка та виготовлення меблів, металообробка та виготовлення машинок, виробництво оптики та фотоапаратів. Серйозний, продуманий підхід до організації виробництва підтверджує той факт, що на заводі з виробництва фотоапаратів функціонували великий креслярський цех, де працювало кілька десятків креслярів, плановий, контрольний та комерційний відділи, а також гордість комуні – інструментальний цех. У цьому контексті педагог пише: «Новий завод колоністи сприйняли як небувале й небачене щастя, що припало на їх долю. Для них нове щасливе життя було невіддільне від заводу електроінструментів. І тому так пристрасно хотілося, щоб скоріше виходили свердла» [5, с. 409].

Замінивши сотням дітей родину та батька, А. Макаренка розумів важливість сімейного виховання для становлення майбутньої особистості. Сім'я – надзвичайно важлива та відповідальна справа людини, що приносить їй повноту життя та щастя.

Місія батьківського життя, як констатує педагог, полягає в тому, щоб допомогти власній дитині бути щасливою. Для досягнення цієї мети батьки доволі часто готові відмовитися від власного щастя, принести в жертву своє щастя заради щастя свого сина чи доньки. «Це найбільш жахливий подарунок, який тільки можуть зробити батьки своїй дитині. Якщо ви хочете отруїти вашу дитину, дайте їй випити у великій дозі вашого щастя, і вона отруїться», – стверджує А. Макаренко [8, с. 236].

Батько та мати в очах дітей повинні мати право на щастя насамперед. Не має жодного сенсу ні для матері, ні для доньки, ні тим більше для держави виховувати споживачів материнського щастя. Наші діти повинні бути щасливі лише тому, що вони діти щасливих батьків та матерів, будь-яка інша комбінація неможлива. У цьому контексті А. Макаренко ставить перед батьківською громадськістю риторичне запитання: «Якщо ми щасливі у нашій трудовій турботі, у наших трудових перемогах, у нашому зростанні та подоланих труднощах, то яке ми маємо право виокремлювати для дітей протилежні принципи щастя – безділля, споживання, безтурботність?» [8, с. 324]. Відповідь у такому разі лише одна – щастя, принципово відмінного від нашого, ми не можемо бажати для наших дітей. Ми повинні шукати лише відмінності у «техніці» трудової турботи: одна «техніка» для нас, інша – для дітей. Посильна праця – єдина форма радісного дитинства.

В. Сухомлинський людське щастя розглядав як передусім оптимізм, віру в світле й радісне майбутнє. «Але дитина ще не може і не вміє мріяти про майбутнє. Її щастя – це радісне сьогодні, повнота життя, це не тільки споживання готових матеріальних і духовних благ, а й віддавання своїх сил для творення радості іншим людям», – підкреслював павлиський педагог [15, с. 278-279].

Розбудовуючи свою унікальну систему народження щасливої особистості, В. Сухомлинський центральне місце в ній відводив дитячим ідеалам і мріям. Лише в свідомому прагненні до кращого, до ідеалу – справжнє щастя. Без ідеалу не може бути будь-якого руху вперед. Без ідеалу немислима юнацька мрія, а вона є іскрою, з якої розпалюється комсомольська романтика. «Посперечайтесь про ідеал, – ділився досвідом учитель, – і ви на власні очі побачите, як зліт творчої думки підніме вас над життєвими явищами, і серед них ви зумієте знайти те, що для вас дороге [13, с. 647].

В. Сухомлинський підтримував позицію А. Макаренка, що праця на користь родини, колективу та Батьківщини – це потужне джерело людського щастя. У його працях неодноразово зустрічається теза про те, що дати людині щастя улюбленої праці означає допомогти їй знайти серед багатьох життєвих доріг ту, на якій найяскравіше розкриваються індивідуальні творчі сили і здібності її особистості. Суть комуністичного виховання повинна полягати в тому, щоб знайти, відкрити в кожній людині ту «золоту жилку», яка принесе їй радість творчості на благо суспільства. Від того, наскільки вдало і правильно стане кожний вихованець на своє місце в колективі й виконуватиме свій обов'язок перед народом, залежить моральна, інтелектуальна, естетична повнота його життя. Наш ідеал трудового виховання полягає в тому, щоб кожна людина вже в роки отрочтва й ранньої юності знайшла ту працю, в якій найповніше і найяскравіше розкривалися б її природні нахили, яка б приносила щастя духовної творчості [12, с. 166].

Своїм завданням В. Сухомлинський вважав створення таких умов, щоб у школі не було жодного вихованця безликого, такого, що нічим не цікавиться. Кожний учень Павлиської школи був зайнятий своєю цікавою справою, у кожного – куточок для улюбленої праці, свій старший товариш, праця якого є зразком. Кожний не тільки чогось навчається, але й передає свої знання, уміння товаришеві – це один із тих внутрішніх зв'язків, на яких тримається учнівський колектив [12, с. 175].

Беззаперечно, що натхненна, природовідповідна праця учнів на користь своєї родини, учнівського колективу, села та Батьківщини була наслідком створення продуманого простору моральної краси людської поведінки в Павлиській школі. Педагог вважав, що моральна цілеспрямованість особистості, глибока переконаність

у тому, що діяти слід тільки так, а не інакше – все це найнеобхідніші передумови існування колективу як духовної єдності. Треба впливати на свідомість і почуття вихованців так, щоб вони переживали привабливість добра і нетерпимість до зла, щоб уже в ранньому дитинстві їх полонила моральна краса людської поведінки, щоб дитина сама прагнула до щастя бути морально красивою.

В. Сухомлинський, як і А. Макаренко, у своїх працях звертається до проблематики особистого та суспільного щастя. У цьому питанні погляди педагогів достатньо близькі. Морально красива людина щаслива саме тому, – стверджував В. Сухомлинський, – що відає свої сили боротьбі за загальне благо, за щастя народу, – ось до якої думки треба привести дитину, щоб у неї виникло прагнення бути морально красивою. Щоб пробудити благородне моральне прагнення, треба утвердити в дитині високе уявлення про особисте щастя.

В. Сухомлинський у своїй роботі домагався, щоб прагнення до моральної краси, оволодіваючи душею кожного вихованця, було разом із тим прагненням до особистого щастя. Це одна з найнеодмінніших передумов правильного впливу на духовний світ особистості, бо тільки щаслива людина може бути вірною високій ідеї, може бути глибоко переконаною у величчї того, в ім'я чого живе [12, с. 541].

Педагог значну увагу приділяв інтер'єру Павлівської школи, оформленню коридорів і стін класів. Він вважав, що у формуванні духовного обличчя дитини велике значення має те, що вона бачить навколо себе – на стіні в шкільному коридорі, у класі, у майстерні. Тут нічого не повинно бути випадкового. Обстановка, що оточує дитину, повинна її закликати до моральної краси, навчання. Наприклад, напроти входу до коридору першого поверху, де навчалися середня та старша школа, було розміщено яскраве панно. На блакитному фоні майоріли слова, звернені до учня: «Найголовніше, що ти повинен знайти в школі, – це мету життя. Задумайся над словами видатних людей». Інше панно у школі було присвячене темі праці. В обрамленні пшеничного колосся, виноградних грон і дубового листа висіли портрети видатних людей і їхні висловлювання про працю. Значний виховний зміст було закладено в панно «Подвиг діячів, письменників, які вже в юні роки досягли видатних успіхів, що зробило помітний внесок у духовне життя людства». Внизу було написано: «Працюй, дерзай, давай щастя іншим – у цьому джерело твого щасті... Великі люди – це насамперед великі трудівники. Вибери своїм ідеалом трудове життя». На першому поверсі також був яскраво оформлений плакат: «Знання – велике багатство. Оволодівай знаннями наполегливо, вперто, щоб зробити світ кращим, бути щасливим і приносити щастя іншим» [14, с. 122].

Полемізуючи з приводу повноти людського щасті та місця кохання в цьому феномені, В. Сухомлинський стверджував, що «Кохання – поезія і сонце життя. Але горе тому, хто в наш час споруду щастя свого вирішить побудувати на одному лише коханні і сподівається знайти повне задоволення всіх своїх прагнень... Якби вся мета нашого життя була лише в нашому особистому щасті, а наше особисте щастя полягало тільки в коханні, тоді життя було б справді похмурою пустелею, закиданою трунами і розбитими серцями, була б пеклом, перед жахливою дійсністю якого зблідли б поетичні образи земного пекла, накреслені генієм суворого Данте» [13, с. 628]. «Щастя, побудоване на статевому потязі, – це тваринна пристрасть, що робить людину сліпою і безрозсудною» [13, с. 630]. Для того щоб кохання стало для людини подвигом, вона повинна досягти високого ступеня морального розвитку: насамперед визначити високу мету свого життя, надихнутися думкою про подолання труднощів на шляху до мети. Коли боротьба за досягнення високої мети стає справжньою пристрастю, то любовна, статевая пристрасть утрачає характер мети, а кохана людина стає другом у цій боротьбі.

Розуміння співвідношення між особистими почуттями і щастям людства оберігає від того, щоб окремі незгоди, дрібні суперечки не перетворилися в трагедію і не отруювали життя, – застерігає В. Сухомлинський. Скільки «безвихідних становищ» і «нерозв'язних суперечностей» виникає в молодих сім'ях лише тому, що люди роблять

зі свого кохання маленький всесвіт, в якому, ясна річ, на кожному кроці – безвихідь, немає простору для широких, благородних поривань душі [13, с. 629].

Отже, підсумовуючи викладений у статті матеріал, доцільно зробити такі висновки:

1. Щастя – надзвичайно складний, неоднозначний та поліаспектний феномен, який тисячоліттями привертав увагу суспільства.

2. Сьогодні під щастям доцільно розуміти стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь.

3. До спільних рис концептів щастя в педагогічних системах А. Макаренка та В. Сухомлинського варто віднести розвиток учнівського колективу через систему перспективних ліній, прагнень і мрій; наявність розгалуженої системи праці та гурткової роботи, через яку учні можуть знайти сенс життя, пізнати власний психофізичний потенціал та почати його реалізовувати на користь родини, колективу та Батьківщини; залучення учнів до посильної праці в родині та піклування про своїх близьких; розбудова в закладі простору моральної краси та величі людини-трудівника, людини-громадянина та людини-сім'янина; проведення профілактичної роботи з учнями щодо «звуження» людського щастя і зведення його лише до кохання.

Викладений матеріал не вичерпує всієї глибини піднятої проблематики. Подальші наукові розвідки можуть бути здійснені в напрямку розроблення методичного забезпечення формування в учнів загальноосвітньої школи уявлення про щастя.

Література:

1. Андруцька Я. В. Принцип самопізнання людини як шлях досягнення істинного щастя у філософії Г. С. Сковороди [Електронний ресурс] / Я. В. Андруцька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_NITSHB_2011/Psihologia/7_80637.doc.htm.
2. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М., 1983. Т. 4. – С. 63.
3. Гусак Н. І. Щастя в етичній концепції «Конкордизму» Володимира Винниченка : дис... канд. філос. наук: 09.00.07 / Гусак Надія Іванівна; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 164 с.
4. Лещенко М. П. Педагогіка щастя і поезії дитячого життя / М. П. Лещенко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 54-58.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Педагогика. – Т. 2. – 1983. – 512 с.
6. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Педагогика. – Т. 3. – 1984. – 512 с.
7. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Педагогика. – Т. 4. – 1984. – 400 с.
8. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Педагогика. – Т. 5. – 1985. – 336 с.
9. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8-ми т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Педагогика. – Т. 7. – 1986. – 320 с.
10. Малахов В. А. Етика. Курс лекцій : навч. посібник. – 4-те вид. / В. А. Малахов. – К. : «Либідь», 2002. – 384 с.
11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 11. – 573 с.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – 1976. – 654 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 1977. – 670 с.
14. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. Т. 4. Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором. – 1977. – 640 с.
15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. Т. 5. Статті. – 1977. – 639 с.

Моисеев С.А.

КОНЦЕПТ СЧАСТЬЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ
А. МАКАРЕНКО И В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье раскрываются некоторые аспекты истории развития, природы и современной трактовки понятия счастья. Характеризуются основные факторы человеческого счастья – удовлетворение человеческих потребностей; осмысление собственного бытия; целостность и полнота бытия; гармония с собой и окружающим миром.

Освещаются основные составляющие воспитания счастливого человека в педагогических системах А. Макаренка и В. Сухомлинского: развитие коллектива и помощь воспитанникам в поиске смысла жизни; целесообразность различных форм и видов труда, переход на самообеспечение; формирование у детей стремлений к прекрасному, идеалу, мечте; формирование пространства моральной красоты человека, которое стимулирует учащихся к борьбе за общее благо и счастья народа; проявление к воспитанникам отцовской заботы, уважения и доверия.

Ключевые слова: счастья, факторы человеческого счастья, педагогические системы А. Макаренка и В. Сухомлинского, смысл жизни, развитие коллектива, «родственный» труд, стремление к лучшему, забота, уважение и доверие к учащимся.

Moiseev S.O.

CONCEPT OF HAPPINESS IN PEDAGOGICAL VIEWS
OF A. MAKARENKO AND V. SUKHOMLINSKIY

The article explores some aspect of genesis, nature and contemporary interpretation of the notion «happiness». The main factors of the notion «happiness» like: the content of virtuous moral existence, the highest aim of life of a man; realization of his own needs and talents in «common work», harmony with himself, society and nature, consciousness of understanding of own existence; integrity and full way of being - have been characterized and shown in retrospection of antique philosophers G. Skovoroda, V. Vinnichenko polysemantic attitude to the core of that notion, as well as that of contemporary researchers' recent achievements.

The main components of upbringing a happy man in pedagogical system of A. Makarenko and V. Sukhomlinskiy have been outlined: development of collective and help to those who are educated in their finding of sense of life, need for different forms and kinds of labour, rational use of time and resources, transfer to self-sufficiency, self-reliance, presence of developed system of the nearest, middle and further perspectives, manifestation of parental care of, respect and trust to pupils.

The main conditions of a happy individuality birth according to V. Sukhomlinskiy have been reflected, namely: help to a child in his (her) work search, presence of developed system of clubs for interests – places of for favourite extra-curricular activities; every pupil does not only study but he transfers his knowledge to juniors; the man's space of moral beauty formation that stimulates pupils to fight for general good and happiness of people; forming among children aspiration for better life, ideals, dreams.

Key words: happiness, factors of people's happiness, pedagogical systems of A. Makarenko and V. Sukhomlinskiy, sense of life, development of collective, common labour, aspiration for better life, care, respect and trust to pupils.

УДК 37.016:54:373

Юзбашева Г.С.*

МЕТОДИКА ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ ХІМІЇ
У 60-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається розвиток диференційованого навчання хімії в шкільній освіті, аналізуються проблеми навчання у 60-х роках, шляхи їх вирішення, одним з яких є політехнічне навчання старшокласників. Найчастіше в шкільній практиці використовували

* © Юзбашева Г.С.*